

'אותו הפרק פרס הפסח היה, כשעליתי לעצרת שאלתי אחריו, יהודה בן נחמיה היכן הוא, ואמר לי, נפטר והלך לו'. בדקדוק נקטו שהיה זה בין פסח לעצרת, להשמיענו שבאותו הפרק הדין מתוח על שאינו נוהג בכבוד תלמידי חכמים. וכענין תלמידי רע"ק שמתו בתקופה זו. [בכלל מצינו בעדיות (ב, י) 'משפט רשעים בגיהנם... ר' יוחנן בן גורי אומר: מן הפסח עד עצרת' (נפש חיה (מרגליות) או"ח תצג, א [וע' מי השלוח אמור]).

וע' בלשון הזהב של החזו"א סנהדרין כ, י.

עוד בענין העונש החמור שהגיעו על פגיעה בכבוד הרב, ע"ע: שו"ת מהרי"ל א; שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ מאמרים ב, יג תשל"ג.

*

'הבעש"ט שאל בחלומו על חדש בזמן הזה איך הדין, וענו אותו שלאחר פטירת הב"ח (- שלימד זכות על הנהוגים החר) ציננו את הגיהנם ארבעים יום, מחמת שהיה צריך זה לכבוד הב"ח. ובבוקר עמד הבעש"ט ולה"ה ושלח להביא שכר מן החדש ושתהו, ואמר כדאי הב"ח שמתיר כדי לסמוך עלי' (זכרון טוב דף יב ע"ד).

ובספר 'מדרש פינחס' (החדש, אות פג) מובא שהבעש"ט היה נוהג להקל בחדש, ופעם אחת נסע עם הר"ר יחיאל בשנעשה רב בהוראדנא, וראה שמחמיר - החל גם הוא להחמיר.

דף ט

'בעי רמי בר חמא: שתי הלחם הנצה שריא או חנטה שרייה'. רש"י רבנו גרשום ותו"ח (בשטמ"ק) פרשו הספק לענין פירות האילן שאין מביאים מהם ביכורים לכתחילה עד הקרבת שתי הלחם. ואולם הרמב"ם (תמידין ח, יט) פרש את הספק לענין תבואה; האם הנצת העלים או חנטתם נחשבות כהשרשה אם לאו (וע' בספר שפת אמת; ביצחק יקרא ח"א סז).

'אלא דאמר ליה שדאי בה כדבעי לה ואתו סהדי ואמרי דלא שדא בה כדבעי לה'. התוס' פרשו שאין כאן הטעיה בכמות שזרע, כגון שאמר לזרוע שש ולא זרע אלא חמש, שאם כן הרי זה מקח טעות (תוס' ב"מ נו:), אלא גם הוא מודה שזרע חמש רק טוען שסבר שזו היא הכמות הראויה לקרקע זו, ועתה הוברר שהקרקע צריכה לכמות גדולה יותר של זרעים [וכיון שהוא דבר התלוי באומדן דעת ומצויה בו טעות, אין כאן דין מקח טעות אלא דין אונאה. עפ"י רש"י שם].

והרמב"ן פרש (עפ"י גרסת ר"ח. ואף לגרסתנו י"ל כן. ע' שטמ"ק ב"מ שם ושפת אמת כאן) באופן אחר; שמכר לחברו זרעים וזרעים ביותר מכדי דמיהם [כשאר אונאות], והספק הוא האם הם נידונים כמטלטלין או כקרקע (וכן הסכימו הרשב"א הר"ן והריטב"א).

ולדעת התוס', באופן זה ייחשב ודאי כאונאת מטלטלין שהרי האונאה היא בשווי הזרעים שבשוק, מה לי אם הם נמצאים עתה בחוץ או מושלכים באדמה.

והוא הדין לשאר מוכר לחברו פירות מחוברים וידעו כמה פירות יש רק טעו במחירם שבשוק; לדעת הרמב"ן נידון זה כאונאת קרקע ולהתוס' - כאונאת מטלטלין (עפ"י נתיבות המשפט רכו סק"כ).

הרמב"ם (מכירה יג, טז) והראב"ד (מובא בראשונים בב"מ) מפרשים בשוכר פועל שזרע שדהו והוברר שלא זרעה כל צרכה [ונחלקו האחרונים האם מדובר בזרע של פועל או של בעל הבית. ע' לחם משנה וסמ"ע]. לדעה זו יתכן שבאופן הקודם, כשמוכר לו שדה זרועה, אפילו אם האונאה היתה במחיר החטים – נידון כאונאת קרקע מפני שהכל נמכר כאחד. וכ"מ במאירי בב"מ נו:.

'נשבעין עליהן או אין נשבעין עליהן...' רש"י (בב"מ נו) כגון שתובעו פסקת לי לזרוע שש סאים ולא זרעת אלא חמש והוא אומר זרעתי חמש ומחצה, והריהו מודה במקצת. ויש חולקים וסוברים שזוהי כפירה והודאה במטלטלין, אלא מדובר שאומר לו שש סאים זרעים זרועים [שלא השרישו] מסרתי לך לשמור, והלה אומר לא מסרתי לי אלא חמש (עפ"י תור"פ ריטב"א ור"ן). או מדובר שעד אחד מעיד שחטים הללו הזרועות בקרקע הן של התובע (תורא"ש ותור"פ).

'אלא למנחות פשיטא דלא, הקריבהו נא לפחתך הירצך...' משמע הא משום חימוץ לא נפסלו למנחה. ומכאן יש ללמוד על שק קמח שישבו עליו תרנגולים ונתלחלח מצואתם, שלא נאסרו משום חימוץ (עפ"י הרוקח, מובא ברא"ש פסחים פ"ב כב. וכתב שירקד הקמח והשאר מותר). ויש לדחות שאמרו כאן טעם הפוסל אף מנחות הבאות חמץ כגון שתי הלחם (עפ"י קרבן נתנאל שם). הראיה תלויה בנידון הראשונים (עתוס' בע"ב ועוד) אם גרעיני דגן שנתעכלו מחמיצים אם לאו. ולדעת הסוברים שאינם מחמיצים, לכאורה יש מקום להוכיח מכאן שחטים שאינן יכולות להחמיץ כשרות למנחות, אא"כ נדחה כנ"ל שנקטו טעם הקיים גם במנחות חמץ.

(ע"ב) 'חטיין שירדו בעבים מהו – למאי, אי למנחות, אמאי לא?' התוס' פרשו שמדובר בחיטים שירדו בנס. ומשמע שפשוט הדבר שנקרא 'לחם' הגם שאינו גדל בארץ באופן טבעי, והרי אפילו המן נקרא 'לחם מן השמים' (שפת אמת). וכן לענין חימוץ – חייבים עליו. ע' חזו"א או"ח קטז, ה.

וכבר דנו מכאן אודות שמן של נס, האם כשר להדלקה במנורה ואם חייב בתרומות ומעשרות, שהרי אינו בא מן הזית – ע' מקראי קודש חנוכה ג; כלי חמדה ויקהל בשם הרי"מ מגור; המועדים בהלכה (חנוכה) בשם הגר"ח מבריסק; שלמי שמעון. וע"ע בספר מאור ישראל שבת לג: אודות עץ חרוב שנברא בנס לרשב"י ובנו, האם נוהג בו דין ערלה, ובמש"כ שם.

'בארץ סוריא כבד הענן בגשם ויקרב עד לארץ באופן שיהיו ראשי ההרים מרום ממנו וישאר הענן למטה ממנו, וישליכו עליו תבן וזולתו, ובשעה שימעט ירד המטר ויפל אותו הדבר אשר השליכוהו על הענן לארץ. ואם נניח שהשליכו אל הענן חטים וירדו אלה החטים עם הגשם' (עפ"י תשובת רבי יהושע הנגיד (נכדו של הרמב"ם) – מהדו' פריימן כא, עמ' קב. ובמהדורה החדשה של הרי"ר רצהבי, עמ' 89. וצ"ב).

'שיבולת שהביאה שליש קודם לעומר ועקרה, ושתלה לאחר העומר והוסיפה מהו, בתר עיקר אזלינן או דלמא בתר תוספת אזלינן.' רש"י פרש שאם לא הביאה שליש, הרי היא 'שחת' בעלמא ואין העומר מתירה. ומשמע מדבריו שאיסור חדש חל על תבואה שלא הביאה שליש אבל אין העומר מתירה. כן כתבו האחרונים בדעת רש"י (ע' מנחת חינוך שגו, ובקומץ המנחה; דובב מישרים ח"א קעא; קי, ועוד). וזה שלא כדברי התוס' (בפסחים כג). שנראה מדבריהם שאין איסור 'חדש' בתבואה שלא הביאה שליש (כ"כ בפירוש דבריהם בשו"ת בית אפרים יו"ד סה. וכ"כ שם לפרש דברי הירושלמי חלה א, ג וכפירוש רש"י ופני משה שם. אמנם

במנ"ח שם פרש דברי התוס' באופן אחר. וכן בשפת אמת (להלן עא). תמה על סברת התוס', והעמיד דבריהם בשחת גמור שאין בו קמח, אבל אם יש בו קמח – אסור. וע"ע ברכת מרדכי ח"ב טז, יד; מנחת שלמה ח"ג קנח, כא). לכאורה היה נראה לפרש כונת רש"י שאם לא הביאה שלישי, אינה נחשבת אלא שחת ואין מועיל העומר להתייר כאשר שתלה אחר כך והוסיפה לצמות, שבאופן זה לא נסתפקו לילך אחר העיקר, שהרי אין זה עיקר של תבואה אלא של שחת. אך אם לא הוסיפה לצמות אפשר שאין איסור חדש חל עליו. שו"ר מובא כן בשם קרן אורה וצפנת פענח. וכן נראה מתוך דברי החזו"א שביעית ח, ג.

'ילדה שסבכה בזקנה...' – ע' במובא בסוטה מג: (חוברת ה).

דף ע

'דלמא חזר ונקבו קא אמרת, הכא חדא זריעה היא, איחבורי הוא דקא מיחברא ועולה, התם שתי זריעות נינהו' – לפרוש רש"י (ומבואר יותר בשיטה מקובצת) החילוק הוא שבעציץ יש סברא לחייב את העיקר מפני שיש לדון שזריעה אחת היא משעת זריעה עד הנקיבה, כאילו נגמרה הזריעה הראשונה ונשתרשה בשעת נקיבת העציץ [כמשמעות הלשון 'איחבורי הוא דקא מיחברא ועולה']. אבל שבולת ששתלה, כיון שהעיקר והתוספת באים משתי זריעות, אינם שייכים זה לזה. ולכן גם אם ננקוט שם שרק התוספת נתחייבה במעשר ולא העיקר, כאן בעציץ אפשר שגם העיקר חייב.

ואולם מדברי הרמב"ם (מעשר ו; תרומות ה) נראה שמפרש כיון שזריעה אחת היא לכך יותר מסתבר לילך אחר עיקר הגידול (הבאת שלישי) שהיה קודם שניקב, ולא לחייב כלל את התוספת, אבל שבולת ששתלה כיון שיש שם זריעה חדשה, לא נתבטלה התוספת לגבי הבאת השלישי הראשונה, לפטרה. ולכן פסק הרמב"ם בבועיה הראשונה שהדבר בספק, ובעציץ פסק שהולכים אחר הבאת השלישי ופטור על התוספת (ע' בזה באגרות משה יו"ד ח"א ריה, יב).

א. באר שם שבעיקר הסברא גם רש"י מודה לרמב"ם, ונפ"מ לקונה מן העכו"ם אחר הבאת שלישי. אלא שמצד הלשון והקשר הדברים מסתבר היה לרש"י לפרש פשט הגמרא באופן אחר.

ב. נראה לכאורה שבעיית עציץ לא נפשטה בגמרא, ואולם הרמב"ם פסק שפטור, כי בירושלמי נפשט הדבר (כסף משנה). ובשפת אמת כתב שיותר נראה שהרמב"ם מפרש שהשיב לו כאן בדרך פשיטות, שכיון שזריעה אחת היא, מתחברת התוספת ועולה ומתבטלת בעיקר ולא חל עליה חיוב.

'בעי ר' אבהו: שבולת שמרחה בכרי ושתלה, וקרא עליה שם במחובר, מהו, כיון דמרחא – טבלא לה, כי קרא עליה שם – קדשה לה, או דלמא כיון דשתלה פקע ליה טבלא מינה'. יש לעיין מדוע פקע איסור טבל, וכי טבל ענין הוא לטומאה וטהרה, שנטהר הצמח בזריעה?

ואכן בשיטה מקובצת (ע' באותיות ה ו) מבואר לפרש, לא שפקע איסור טבל להתיר באכילה, כי הלא גידולי טבל הם, אלא כלומר דינה כאילו לא היתה טבולה בתלוש, לענין זה שאי אפשר לתרום מן המחובר [וכשאר צמחים המחוברים לקרקע שנתמעטו מממנו – ולא מן המחובר], שזה שנתמרחא וכבר חל עליה שם 'טבל', אין בכך סיבה לאפשר לקרוא לה שם כשהיא מחוברת.

ואולם מדברי הרמב"ם (תרומות יא, כו) נראה שמפרש כפשוטו שאיסור טבל יפקע על ידי שתילתו באדמה (וכן נראה מפשטות דברי הר"ש תרומות ט, ז). וטעם הדבר נראה, שלשיטתו כל מקום שאי אפשר להפריש

הרי שאין התבואה מותרת למזבח אלא ע"י הקרבת שני מתירים; העומר ושתי הלחם. ונסתפק בגמרא כאשר אינם כסדרם, כגון תבואה שהשרישה בין העומר לשתי הלחם, האם קרבה לאחר העומר הבא או שמא רק לאחר הקרבת שתי הלחם הבא, וניסו להוכיח שאין שתי הלחם מתירים שלא כסדרן, ודחו.

ד. מנחת העומר מהשעורים; רבי אליעזר דרש זאת בגזרה שוה מאביב הנאמר בפסח (כי השערה אביב. רבנו גרשום). ורבי עקיבא דרש מהשוואת יחיד לציבור – מה יחיד מביא מהשעורים כמו מהחטים, אף ציבור כן. דבר אחר: אם אתה אומר העומר בא מן החטים, אין שתי הלחם 'ביכורים', שהרי כבר הקריב למזבח מחטים של שנה זו.

דף סט

ק"ט. אלו ספקות נסתפקו בסוגיא ועלו ב'תיקו', בעניני גידולי צמחים ופליטת עצמים שבלעו בעלי-חיים?

הספקות שעלו ב'תיקו' בעניני צמיחה ושינוי צורה ומהות; –

א. מהו השלב בגידול פירות האילן שממנו ואילך יכול לחול התר שתי הלחם לפירות להביא מהם ביכורים; הנצת העלה או חנטתו המאוחרת יותר, מה מהם דומה להשרשה בתבואה (רמי בר חמא).

ב. חטים שקצרן וזרען קודם לעומר, ובעודן בקרקע קרב העומר בטרם נשתרשו; האם העומר מתירם כאילו היו מונחות בכד, הלכך מותר ללקטן כמות שהן ולאכלן, או שמא בטלים הם לגבי הקרקע ואינם ניתרים אלא בעומר הבא (רבא בר רב חנן).

א. רש"י ורמב"ם (מאכלות אסורות י, ה) מפרשים שמדובר בתבואה שהשרישה אחר העומר דאשתקד, וטעונה התר על ידי העומר ועתה כשחלף העומר זרעיה מונחים באדמה [אבל תבואה שכבר הותרה ע"י העומר, ודאי לא תחזור ותאסר בגלל שישליכנה באדמה. מאיר]. והראב"ד השיג וכתב שאין מה שיתיר לאלו, ולכך פירש שהתבואה השרישה קודם העומר שעבר וחזר וזרע את זרעיה (וערדב"ז וכסף משנה שתמהו על דבריו).

ב. אם השאיר החטים באדמה וצמחו, הגידולים אסורים ודאי עד העומר הבא, שהרי לא נשתרשה התבואה קודם העומר. ומאידך אם השרישו החטים קודם לעומר – העומר מתירן ודאי, הן לענין הגידולים הן לענין לקיטתן ואכילתן כמות שהן (רי"ד ב"מ נו. וע' שפ"א כאן).

ג-ד. כספק הנזכר, לענין אונאה [באופן שלא קבעו מנין מסוים] ושבועה; האם אותם גרעיני חטה נידונים כמטלטלין או כקרקע.

א. הואיל והדבר נשאר בספק, אין מוציאים האונאה מיד הנתבע [ואם תפס הלה – אין מוציאים מידו. מאיר]. וכן אין משביעים אותו אלא שבועת היסת מפני צד הקרקע שיש כאן (רמב"ם מכירה יג, טז).

ב. גם לענין עשיית קנין בהם, משמע מהריטב"א (בב"מ נו) שיש ספק כיצד לדונם הלכך יש לקנותם בחליפין, קנין המועיל למטלטלין ולקרקעות.

ה. חטים ושעורים הנמצאים בגללי הבהמות, ליקטם וזרעם והצמיחו גידולים; האם אותם גידולים כשרים למנחות, מפני שאותם גידולים אינם מאוסים, או שמא פסולים מפני שאינם מלאים ובריאיים (רמי בר חמא).

הם עצמם ודאי אינם ראויים למנחות. ואפילו זרעם באדמה וחזר והוציאם. ומהרמב"ם (איסור"מ ו, יג) משמע שהספק אמור באותן חיטים שחזר והוציאן, ומשום מיאוס נסתפקו. וכנראה גרסתו בגמרא היתה שונה (עפ"י שפת אמת. וע' לחם משנה; שו"ת מהרי"ם שיק או"ח סז).
ופסק הרמב"ם שמפני הספק לא יביא מהם מנחות ואם הביא כשר. ומשמע שהם עצמם פסולים אף בדיעבד משום מיאוס.

[לענין שומאת אוכלין – אין הגרעינים הללו מטמאים אלא כאשר ליקטן לאכילה (היות והם שלמים ואינם מעוכלים. ועוד אפשר אפילו אם נחשיבם מעוכלים מטמאים מפני שראויים לאכילה. עתוס'), אבל לא במחשבה גרידא].

ו. פיל שבלע הוצים והקיאם דרך בית הרעי, וקלעום ועשאום כלי; שמא גידונים מחמת העיכול ככלי גללים שאינם מקבלים טומאה, או שמא אין כאן עיכול (רמי בר חמא).
[ואין זה דומה לבשר רך, שנחשב עיכול. ומאידך אין זה כעצמות שמתוך שהם קשים ביותר, ודאי אין כאן עיכול – ונפקא מינה [כמעשה שהיה] לזאב שבלע תינוק ופלט בשר ועצמות, הבשר טהור והעצמות טמאים. וכן הדין למתכת וכד' – אין בה עיכול. עתוס].

מבואר בגמרא שאם בלע הפיל כפיפה עשויה – אינה עולה מטומאתה אלא בשינוי מעשה. ונראה שכמו כן מקבלת טומאה מכאן ולהבא. וצ"ע בדברי הרמב"ם (עפ"י שפת אמת).
ואולם יש אומרים שכלי שעדיין לא נטמא, עולה מידי תורת קבלת טומאה במחשבה (עריטב"א שבת נב בדעת רש"י. וכן יש לדקדק קצת מרש"י כאן שכתב 'אם נטמאו', ולפי"ז אין הכפיפה מקבלת טומאה מכאן ולהבא. ולכאורה יש לישב בזה תמיהת הגרעק"א על התוס' ונפרש קושיתם ממה שמבואר בחולין בבלוע שתי טבעות אחת טמאה ואחת טהורה, שלולא דין 'טומאה בלועה' היתה הטמאה מטמאה לטהורה, והריהי מעוכלת ואינה מקבלת טומאה – ועל זה כתבו שהיות והיא קשה אין בה עיכול [וצ"ל שהיו יכולים לתרץ עוד שמדובר שאינו מבטלה מתורת כלי. גם לשון השטמ"ק עדיין קשה].

ז. חטים שירדו בעבים; האם כשרים לשתי הלחם אם לאו – האם כשרים הם לשתי הלחם אם לאו, משום ממושבתכם. [לשאר מנחות – כשרים].
לפרש"י מדובר שהעבים הביאום מחוצה לארץ. ולפרוש התוס' ירדו בדרך נס, אבל הביאום מחו"ל – ודאי פסולים לשתי הלחם.

ח. שיבולת שהביאה שלישי קודם לעומר, ושתלה לאחר העומר והוסיפה לצמוח; האם הולכים אחר העיקר, ואף לקולא, והרי העומר התירה. או שמא יש לחוש לתוספת שגדלה לאחר העומר ולפיכך אינה מותרת עד לעומר הבא (ר"ש בן פוי).

משמע שאם נעקרה קודם שהביאה שלישי, אעפ"י שהשרישה קודם לעומר אינה מותרת, שאין הולכים אחר השרשה כאשר נעקרה קודם לעומר (ערש"י). או אפשר אפילו נעקרה אחר העומר בטרם גדלה כל צרכה (שטמ"ק, מרש"י).

דין עולה בילדה שסיבכה בוקנה וכד' – נתבאר בסוטה מג ובנויר נו.